

Orijinal Çalışma

Çalışan çocukların ailede istismarı

Emine Öncü^a, A. Öner Kurt^b, Figen Işık Esenay^c, Fatma Özer^a

Özet

Amaç: Çalışmamız çalışan çocukların ailede ve işyerinde uğradıkları istismar türü/ türleri ile istismarı etkileyen faktörlerin belirlenmesi için çok amaçlı planlanmıştır. Bu yazıda aile içi istismar değerlendirilmiştir. **Yöntem:** Kesitsel nitelikteki bu çalışmanın verileri, 18 yaş altı 595 çıraktan anket formu ile toplandı. Verilerin özetlenmesinde tanımlayıcı istatistikler, risk faktörlerinin belirlenmesinde Binary Lojistik Regresyon Analizi kullanıldı. **Bulgular:** Çocukların %20.0'nun fiziksel, %9.6'sının duygusal, %2.7'sinin cinsel olmak üzere toplamda %24.7'sinin baba, anne, kardeş ve akrabaları tarafından istismara uğradığı, %12.4'ünün fiziksel ve %21.0'nun duygusal olmak üzere toplamda %27.1'inin ihmale uğradığı saptandı. Aile gelirinin kötü olması her tür istismar ve ihmal olasılığını artırırken, kız olmanın duygusal ve cinsel istismar ile duygusal ihmale uğrama olasılığını arttırdığı tespit edildi. **Sonuç:** Çalışan çocuklar arasında aile içi istismar ve ihmalin halen önemini koruduğu görülmektedir. Riskli ailelerin ev ziyaretleri ile yakından izlenmesi ve yapılacak sosyal çalışmalar istismar riskini azaltmada etkili olabilir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan çocuk, istismar, ihmal, aile

Abuse of working children within the family

Abstract

Objective: This study was planned as a multi-purpose study in order to determine not only the types of abuse of the working children within the family but also to consider the factors influencing the abuse. Abuse within the family has been evaluated. **Method:** The data of this cross-sectional study were collected with questionnaires applied to 595 apprentices under the age of 18. Descriptive statistics are used to summarize the data and Binary Logistic Analyses are used in determining the risk factors.

^a Yüksek Lisans, Mersin Üniv. Halk Sağlığı Hemşireliği

^b Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniv. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

^c Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniv. Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Anabilim Dalı

^a Yüksek Lisans, Mersin Üniv. Halk Sağlığı Hemşireliği

Sorumlu Yazar: Yüksek Lisans, Hemşire Emine Öncü, Mersin IMKB Anadolu Sağlık Meslek Lisesi 3 Ocak Mah. Cemal Paşa Caddesi No:1/C-Mersin, Tlf:05052775502, E-posta: eeoncu@gmail.com

Not: Bu araştırma sonuçları 27-30 Eylül 2009 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur.

Geliş tarihi: 13 Eylül 2012, Kabul tarihi: 03 Kasım 2012

Results: It was determined that 20% of the children were abused physically, 9.6% emotionally, 2.7% sexually and in total 24.7% of the children had been subjected to abuse by their fathers, mothers, siblings or relatives. Moreover it was determined that 12.4% physically, 21% emotionally; and in total 27.1% of these children were being subjected to neglect. Whereas low family income increases the possibility of all types of abuse and neglect, it was determined that being female increases the possibility of emotional and sexual abuse and emotional neglect.

Conclusion: The results of our study clearly show that abuse and neglect within the family still remains important. Following families at risk closely by house calls and carrying out social work can be effective in decreasing the risk of abuse.

Key Words: Child labor, abuse, neglect, family

Giriş

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün raporuna göre (2010) ekonomik faaliyette bulunan 305.7 milyon çocuktan, 215 milyonu gelişimlerini olumsuz etkileyecek işlerde çalıştırılmaktadır.¹ Geçen on yıllık sürede çocukluğa verilen önem ve uluslararası kuruluşların büyük çabaları ile² 30 milyon daha az çocuk iş piyasasında yer alsa da son dört yılda bu azalma sadece yedi milyonda (%3) kalmıştır.¹ Ülkemizde ise 6-17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 958 bindir ve 1994'den 2006'ya tüm sektörlerde çalışan çocuk sayısı %58 oranında azalmıştır.³ Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle artan yetişkin işsiz sayısı, çocuk işçiliğinin yaygınlaşması yönündeki endişeleri arttırmaktadır.¹ Gelenekler, eğitim olanaklarındaki sınırlılıklar ile yoksulluk, çocukların işgücüne katılımında asıl etkenler olurken; göç, işsizlik ve yaşam koşullarının pahalılaşması bu süreci hızlandırabilmektedir.^{4,5}

Çocuk işçiliğinin nedenlerine bakıldığında, çocuk istismarının nedenleri ile benzer olduğu görülmektedir. Bu benzerlik çalışan çocukların çalışmayanlara göre ailede daha fazla istismara uğramış olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Çalışan çocukların ailede istismarına dönük yapılmış araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmaların sonuçlarına göre fiziksel istismar prevalansı %9.1-34.8, duygusal istismar %6.9-54.4 arasında değişmekte olup, sadece bir çalışmada cinsel istismar %4.6, ihmal %8.0 olarak bildirilmiştir.⁶⁻⁸

Ulusal düzeyde şiddetle ilgili yapılmış bir çalışmaya göre, çocukların ilk olarak istismarla karşılaştıkları yer

aileleridir.⁹ Ailede şiddeti izleyen yada fiziksel yada cinsel istismara maruz kalan çocuklarca şiddet, geçerli bir problem çözme yöntemi olarak görülebilmektedir. Bu şekilde çocuklar şiddet kurbanı ya da uygulayıcısı haline gelebilirken, şiddet bir miras gibi gelecek nesillere aktarılabilir.¹⁰ Çocukların aile içinde istismara uğramasını etkileyen faktörler çocuğa, aileye ve topluma ait özellikler olarak incelenebilir. Aile içi etkileşim, aile içi roller, aile bireylerinin eğitim durumu, gelir durumu, ailenin bulunduğu yerleşim biriminin özellikleri, aile bireylerinin benimsediği değerler ve normlar sistemi ailenin "şiddet" üreten/üretmeyen bir kurum olmasında etkilidir.¹¹ Mutsuz evlilikler, genç yaşta anne baba olma, ailede alkol ve bağımlılık yapan ilaç kullanımı, aile içi şiddetin varlığı, tek ebeveynli aile olma, ailede üvey anne/ babanın olması, ebeveynlerin boşanması, sosyal destek azlığı, ebeveynlerde ruhsal rahatsızlıkların olması, ebeveynlerin çocuklukta istismar öyküsü, gelir azlığı çocukların aile içinde istismarına neden olan aileye ait bazı risk faktörleri olarak sıralanabilir.¹²⁻¹⁹

Çocuk istismarı konusu ülkemizde ancak son yıllarda tıp ve kamuoyu gündemine girmiştir, bu alanda yapılan çalışmalar ise çok yenidir.²⁰ Çalışmamız, çalışan çocukların aile içinde ve işyerinde uğradıkları istismar türü/türleri ile istismarı etkileyen risk faktörlerinin araştırılması şeklinde çok amaçlı olarak planlandı. Bu yazıda, çalışan çocuklara aile üyelerince yapılan istismar/ istismar türleri ile istismarı etkileyen risk faktörleri değerlendirildi.

Yöntem

Bu araştırma makalesi Emine Öncü'nün Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı'nda 2009 yılında kabul edilen 149 numaralı yüksek lisans tezi verileri kullanılarak yazılmıştır. Veri setinin genişliği nedeniyle çalışan çocukların işyeri istismarı boyutunu değerlendirmek için "Abuse of Working Children and Influencing Factors, Turkey" başlığı ile hazırlanan diğer makale değerlendirilmek üzere başka bir dergiye gönderilmiştir.

Araştırmamız kesitsel nitelikte olup, bir Mesleki Eğitim Merkezinde eğitim gören çıraklar ile gerçekleştirildi. Ülkemizde mesleki eğitim veren tam zamanlı okullar yanında mesleki eğitim merkezleri de bulunmakta, ilköğretimi bitirerek 14 yaşını dolduran çocuklar hem çalışarak hem de haftada bir gün bu merkezlere gelerek iş eğitimi alabilmektedir. Çalışma evreni olarak, Mesleki Eğitim Merkezi'nin tercih edilmesinin nedeni, çırakların çalıştıkları işyerlerinde patronlarınca etkilenebileceklerinin düşünülmesi ve işyerlerinden uzakta, istismara uğrama durumlarını daha rahat ifade edebileceklerinin ön görülmesiydi. Çalışmanın verileri 06-11 Mart 2009 tarihleri arasında anket formu ile toplandı.

Örneklem yöntemi

Araştırmamızın evrenini çalışan ve mesleki eğitim merkezine kayıtlı 18 yaş altı 702 çırak oluşturdu. Örneklem seçimine gidilmeyip 18 yaş altındaki çırakların tamamına ulaşılması hedeflendi. Anket uygulamasının yapıldığı tarihlerde eğitim merkezine gelen 595 çırak çalışmaya katıldı. Çalışmaya katılım hızı %84.5'ti. Beş çırak çalışmaya katılmak istemedi, 102 çırak çalıştığı için yasal devamsızlık hakkını kullanıyordu.

Veri toplama

Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen, açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anket formu ile toplandı. Anketin birinci bölümünde çırakların tanıtıcı özellikleri, çalışma yaşamı ve işyeri özellikleri ile aile üyelerinin çıraklara uyguladıkları istismar (fiziksel, duygusal,

cinsel) ile ihmal (duygusal, fiziksel) araştıran sorulara yer verildi. Bunun için Prof.Dr. Vedat Şar, Uzm.Dr. İlhan Yargıç ve Uzm.Dr. Hamdi Tutkun tarafından geliştirilen "Çocukluk Çağı Kötüye Kullanımı Soru Listesi (1993)'nden yararlanıldı. İstismar türlerini belirlemede kriterler: Fiziksel istismarda ailesindeki herhangi bir kişi tarafından aşırı olduğunu düşündüğü şekilde dövülüp dövülmediği, dövüldü ise kimin tarafından dövüldüğü; duygusal istismarda ailesindeki herhangi bir kişi tarafından sürekli olarak aşağılayıcı, tehdit edici sözler ya da küçük düşürücü yorumlar yapıp yapılmadığı, yapıldı ise kimin tarafından yapıldığı; cinsel istismarda aile bireylerinden, akrabalarından / tanıdıklarından cinsel tacizde bulunan olup olmadığı ve varsa sıklığı; fiziksel ihmal için ailesinde fiziksel olarak ihmal edildiğini düşünüp düşünmediği (örneğin beslenme, barınma, eğitim ya da tıbbi bakımın sağlanmaması gibi) ve duygusal ihmal için duygusal olarak ihmal edildiğini düşünüp düşünmediği (örneğin sevgi, destek, ilgi görememe gibi) idi. Çocuklarda duygusal zorlanmaya neden olmaması ve cevaplamalarını kolaylaştırmak için soru listesinde değişiklik yapılmayarak, cinsel istismarı yapan kişi/kişilerin yakınlık derecesi sorulmadı. Anketin ikinci bölümde ise işyerinde istismar, ihmal ile istismarı yapan kişiler ve istismar sıklığını belirlemeye yönelik ifadeler yer aldı.

Resmi makamlardan alınan izinler ve Tıp Fakültesi Etik Kurulu'ndan alınan onayla birlikte çalışma gerçekleştirildi. Anket formlarının uygulanabilirliğini saptamak amacıyla Eğitim Merkezi'ne devam eden 25 öğrenciye ön uygulama yapıldı, ön uygulama sonucuna göre, anket formunda sadece iki sözcük ifadesinde değişiklik yapıldığı için bu anketler çalışmaya dâhil edildi. Anket uygulamadan önce çıraklara çalışmanın amacı anlatıldı. Anket sonuçlarının sadece araştırma amacıyla kullanılacağı, anketlerin üzerine isim yazmayacakları için kimliklerinin belli olmayacağı açıklandı. Ankete katılım gönüllülük esasına dayalı olduğu için anketi doldurmaları çırakların onamı açısından yeterli görüldü. 12- 14 kişilik sınıflarda, çırakların birbirlerinden etkilenmemeleri

için tek kişilik koltuklarda aralıklı oturmaları sağlandı. Anketler araştırmacıların gözlemi altında çıraklarca 25- 30 dakikalık sürede dolduruldu.

Çocukların ailelerinin gelir durumunu “fakir” olarak belirtmeleri ile üç durumun birlikte var olması (aile gelirin orta olması, babanın düzenli iş ve gelirin olmaması, borcun olması) gelirin “kötü” olarak değerlendirilmesinde ölçüt olarak kullanıldı. Çocukların yasal sürenin üzerinde çalıştırılması (15 yaşın altında günde yedi saatten fazla, 15 yaş ve üstünde sekiz saatten fazla çalışma) “uygun olmayan çalışma süresi” olarak değerlendirildi.²¹ Madde kullanımının istismara etkisi araştırılırken, madde kullanımı için “evet, denedim, bıraktım” diyenler “madde kullanıyor/ kullanmış”; hiç denemeyenler ise “kullanmayanlar” olarak gruplandırıldı.

İstatistiksel analiz

Veri girişi ve analizi bilgisayar ortamında yapıldı. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 11.5 paket programı kullanıldı. Verilerin özetlenmesinde tanımlayıcı istatistikler kullanıldı. Binary Lojistik Regresyon (BLR) analizinde modele alınacak olası risk faktörlerini belirlemek için tekli analizler (Ki-kare ve Mann-Whitney U Testi) uygulandı. Kurulan BLR modelinde fiziksel, duygusal, cinsel istismar ile duygusal ve fiziksel ihmal için risk faktörleri Forward Stepwise metodu ile belirlendi. İstismar ve ihmal türleri için beş ayrı model oluşturuldu. Tekli analizlerde istatistiksel anlamlılık gösteren (fiziksel istismar için aile gelirin kötü olması, sigara ve madde kullanımı; duygusal istismar için kız olma, aile gelirin kötü olması, sigara ve alkol kullanımı; cinsel istismar için kız olma, aile gelirin kötü olması ve madde kullanımı; duygusal ihmal için kız olma, ebeveynlerin ayrı olması, aile gelirin kötü olması, sigara kullanımı; fiziksel ihmal için aile gelirin kötü olması, çırakların aldığı haftalık ücret) ve literatürde risk faktörü olarak belirtilen değişkenler modellere alındı. Erkeklerin daha fazla istismara uğradığına ilişkin çalışmaların olması nedeniyle **cinsiyet**,^{19,22} yaş azaldıkça istismarın artacağı düşünülerek **yaş**,²³ evde çocuk sayısının

artışı ile ailedeki fert başına düşen gelirin ve ilginin azalacağı düşünülerek **ailedeki çocuk sayısı**,^{15,20} tek ebeveynli olmayla istismar ilişkisini gösteren çalışmalar nedeniyle **ebeveynlerin birlikte ya da boşanmış olması**,¹⁴ yoksullukla birlikte şiddetin arttığını gösteren çalışmalar olduğu için **aile geliri**⁶ ve **çırağın aldığı haftalık ücret**, madde kullanımı ile şiddet ilişkisini gösteren çalışmalar olduğu için **sigara, alkol, uyarıcı/uyuşturucu madde kullanımı**^{8,24,25}, modele alınan değişkenlerdi.

Bulgular

Araştırmaya katılan 595 çırağın yaş ortalaması 16.3±0.8 (14-17) yıl olup, %81.8'i erkek ve %52.1'i hizmet, %47.9'u sanayi sektöründe çalışmakta idi. İlk çalışma yaşı %64.4'ünde 14 yaş ve altı idi. Çıraklığa başlama nedenlerinin %56.6'sında kısa sürede meslek edinme isteği, %49.7'sinde okulda başarısız olma, %26.6'sında okumanın iş bulmaya yardım etmeyeceği düşüncesi, %14.8'inde ekonomik güçlükler olduğu görüldü (Tablo1). Çırakların ortalama çalışma süreleri günlük 11.6±1.6 saattir ve %98.3'ünde yasal sürenin üzerinde idi. Çırakların kendisi dâhil kardeş sayısı ortalama 3.9±2.1'di (1-13). Annelerin %41.8'inin, babaların %16.6'sının hiç okul eğitimi almadığı; annelerin %89.2'sinin ev kadını olduğu, babaların %36.8'inin iş ve gelirin düzensiz olduğu, ailelerin %26.9'unun gelir durumunun kötü olduğu ve anne-babaların %6.4'ünün ayrı olduğu saptandı (Tablo 2).

Çocukların %20.0'sinin fiziksel, %9.6'sının duygusal, %2.7'sinin cinsel olmak üzere toplamda %24.7'sinin aile bireylerinden biri/birileri tarafından istismara uğratıldığı, %12.4'ünün fiziksel ve %21.0'inin duygusal olmak üzere toplamda %27.1'inin ihmale uğradığı saptandı (Tablo 3). Çırakların ailede istismarına neden olan kişiler incelendiğinde; çırakların %50.4'ü babaları, %19.3'ü anneleri, %14.3'ü kardeşleri, %8.4'ü akrabaları tarafından fiziksel yönden istismar edilmişti. Çırakların %33.3'ünün babaları, %21.1'i akrabaları, %17.5'inin anneleri, %15.8'inin kardeşleri tarafından duygusal yönden istismar edildikleri belirlendi. Katılımcıların

%16'sının fiziksel istismarı uygulayan ve %15.8'inin de duygusal istismarı uygulayan kişiyi belirtmediği saptandı.

Cinsel istismarın 15 yaşta (altı kişi, %42.9) yoğunlaştığı ve cinsel istismara uğrayanların yaklaşık yarısının (%46.7) birden fazla kez cinsel istismara uğradığı tespit edildi. Çocuklardan %18.0'i tek bir istismar türüne maruz kalırken, %5.9'u iki (hem fiziksel hem duygusal istismara uğrayanlar %5.7, fiziksel ve cinsel istismar %1.7, duygusal istismar ve cinsel istismar %1) %0.8'i üç istismar türüne maruz kalmıştı, hem fiziksel hem duygusal ihmale uğradığını düşünenler %6.4'tü.

Çocukların %22.2'sinin sigara, %8.9'unun alkol ve %1.7'sinin halen uyuşturucu/uyarıcı madde kullandığı saptandı (Tablo 4).

Yapılan Binary Lojistik Regresyon analizinde; **fiziksel istismara uğrama olasılığını** aile gelirinin kötü olması (OR=2.19), sigara kullanma (OR=1.95); **duygusal istismara uğrama olasılığını** kız olmak (OR=2.60), aile gelirinin kötü olması (OR=2.01), sigara kullanma (OR=2.55), alkol kullanma (OR=2.18); **cinsel istismara uğrama olasılığını** kız olmak (OR=3.78), aile gelirinin kötü olması (OR=3.81); **fiziksel ihmale uğrama olasılığını** aile gelirinin kötü olması (OR=2.88), çocuğun aldığı haftalık ücretin azalması (OR=1.01); **duygusal ihmale uğrama olasılığını** kız olmak (OR=2.73), aile gelirinin kötü olması (OR=1.60) ve sigara kullanmanın (OR=1.97) artırdığı saptandı (Tablo 5).

Tablo 1. Çırakların çalışmaya başlama yaşı ve çıraklığa başlama sebebi

Özellikler	Sayı	%
İlk çalışmaya başlama yaşı		
14 yaş ve altı	38	64.4
14 yaş üstü	212	35.6
Çıraklığa başlama sebebi*		
Kısa sürede meslek edinmek istemesi	337	56.6
Okulda başarısızlık	296	49.7
Okumanın iş bulmaya yardım etmeyeceği düşüncesi	158	26.6
Ekonomik güçlükler	88	14.8
Uygun okulun olmaması	36	6.1
Ailenin okumasını istememesi	29	4.9
Öğretmenlerin dövmesi, kötü sözleri	7	1.2

*Birden fazla işaretlenmiştir. n= 951

Tablo 2. Çırakların anne ile babalarının tanıtıcı özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Annenin eğitim durumu		
Eğitimsiz	249	41.8
İlköğretim ve altı eğitim	310	52.1
İlköğretim üstü eğitim	35	5.9
Bilmiyor	1	0.2
Babanın eğitim durumu		
Eğitimsiz	99	16.6
İlköğretim ve altı eğitim	431	72.4
İlköğretim üstü eğitim	65	10.9
Anne baba sosyal durum		
Anne-baba birlikte	518	87.1
Anne-baba ayrı	38	6.4
Anne ve/veya baba ölü	39	6.5
Ailede çocuk sayısı		
1-2	152	25.5
3-4	250	42.0
5 ve üzeri	193	32.5
Annenin işi		
Ev kadını	531	89.2
Ev dışında çalışan	54	9.2
Ölü	10	1.6
Babanın işi		
Düzenli iş ve gelir	376	63.2
Düzensiz iş ve gelir	219	36.8
Ailenin gelir durumu		
İyi	435	73.1
Kötü	160	26.9

Tablo 3. Çocuk işçilerde aile içi istismar dağılımı

Ailede	Sayı	%
İstismar		
Fiziksel istismar	119	20.0
Duygusal istismar	57	9.6
Cinsel istismar	16	2.7
Toplam*	147	24.7
İhmal		
Fiziksel ihmal	74	12.4
Duygusal ihmal	125	21.0
Toplam*	161	27.1
Genel Toplam*	232	39.0

*Bir çocuk birden fazla istismar türüne maruz kaldığı için toplam aritmetik toplamdan farklıdır.

Tartışma

Çalışmamızda annelerin büyük çoğunluğunun ev kadını olduğu ve babaların 1/3'ünün düzenli bir iş ve gelirinin olmadığı, her iki ebeveynin de eğitim düzeylerinin düşük olduğu, ailelerin çoğunluğunun üç ve üzeri çocuk sahibi oldukları görülmüştür. Aile gelirinin düşük, tek ebeveynin çalışıyor olması ve çocuk sayısının fazla olması, çocukları ekonomik sıkıntıları çözecek çözüm yöntemleri haline getirmektedir. Oysaki bu çocuklar çalışarak, yoksulluk kısır döngüsünü kırabilecek eğitim şanslarını yitirmektedirler.²⁶

Yapılan çalışmalarda çalışan çocuklarda aile içi istismar yaygınlığı ile ilgili sonuçlar önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin Kuğu ve ark.⁸ sanayide çalışan çocuklarla yaptıkları çalışmada aile içi fiziksel istismarı %9.1, duygusal istismarı %6.9; Sütuluk ve ark.⁷ fiziksel istismarı %34.8, duygusal istismarı ise %54.4 olarak bulmuşlardır. Sütuluk ve ark.⁷ tarafından yapılan çalışmadan farklı olarak çalışmamızda istismarın daha düşük

düzeyde olması, her beş çocuktan birinin fiziksel istismarla ve yaklaşık her on çocuktan birinin duygusal istismarla karşılaşmış olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sütuluk ve ark.'nın⁷ Adana'da gerçekleştirdiği çalışmada çırakların ailelerindeki birey sayısı daha fazla, gelir durumu daha kötü ve alkol kullanım yaygınlığı daha yüksektir. Sonuçta istismara uğramada çırağa ve ailesine ilişkin özelliklerin farklılık yarattığı düşünülse de araştırma yöntemi ve istismarı değerlendirmede kullanılan ölçütler de göz ardı edilmemelidir.^{7,8} Sütuluk ve ark.⁷ kullandıkları yöntemle ilişkin bilgiye rastlanmamasına rağmen, Kuğu ve ark. tarafından yapılan çalışmada, çalışmamızdan farklı olarak yüz yüze görüşme ile soruların cevaplandırılmış olması sonuçların farklı çıkmasında önemli bir neden olabilir. Fiziksel istismar çalışmamızda sadece çocukların aşırı dövülüp dövülmediği yönüyle değerlendirilirken, Sütuluk ve ark.⁷ fiziksel şiddet olarak değerlendirmiş, Kuğu ve ark.⁸ ise şiddetli vurma ve kordan, kayış, sopa, sert bir cisimle vurma şeklinde sorgulamışlardır. Çalışmamızda cinsel istismarın (%2.7) Kuğu ve ark.⁸ tarafından yapılan çalışmadan (%4.6) daha düşük olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar^{8,24,25} ailede madde kullanımı ile cinsel istismar arasında ilişki olduğunu göstermektedir, çalışmamızda madde kullanımının daha düşük düzeyde olması cinsel istismar açısından koruyucu bir faktör olarak düşünülebilir. Cinsel istismar insan yaşamında yaşanabilecek en olumsuz, en stresli olaylardan birisi olduğu için korku, utanma ve suçluluk duyma gibi nedenlerle dile getirilmek istenmiyor da olabilir.^{27,28} Cinsel istismara uğramanın, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları yanında madde bağımlılığı, suç işleme, şiddete uğrama ya da şiddet uygulama yönünden risk faktörü olduğu düşünüldüğünde,^{29,30} sorunun büyüklüğünün tanımlanmasının, çözümün ilk basamağını oluşturacağı söylenebilir. Buna rağmen ülkemizde cinsel istismarla ilgili yapılmış olan çalışmaların azlığı dikkat çekicidir.

Tablo 4. Çocuk işçilerin madde kullanımına ilişkin özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Sigara		
Kullanan	132	22.2
Deneyen	42	7.1
Kullanıp bırakan	31	5.2
Hiç kullanmayan	390	65.5
Alkol		
Kullanan	53	8.9
Deneyen	36	6.0
Kullanıp bırakan	7	1.2
Hiç kullanmayan	499	83.9
Uyuşturucu/uyarıcı		
Kullanan	10	1.7
Deneyen	27	4.5
Hiç kullanmayan	558	93.8
Çevrede alkol kullanımı*		
Ailede	48	8.1
İşyerinde	44	7.4
Arkadaş çevresinde	94	15.8
Toplam kullananlar	170	28.6
Kullanmayanlar	425	71.4
Çevrede uyuşturucu/uyarıcı kullanımı*		
Ailede	3	0.5
İşyerinde	2	0.3
Arkadaş çevresinde	76	12.8
Toplam kullananlar	79	13.3
Kullanmayanlar	516	86.7

*Birden fazla işaretlenmiştir.

Çalışmamızda çocukların ihmal konusunda farkındalıklarının düşük düzeyde olduğu görüldü. Örneğin çalışmaya katılan çocuklar aileleri tarafından okula gönderilmemelerini ailelerinin bir ihmali olarak değerlendirilmemiştir (ailelerinin

okula göndermemesi nedeni ile eğitimine devam etmeyen 29 çocuktan sadece yedisi (%24.1) bu durumu ailelerinin ihmali olarak görmüştür). Çocuk Hakları Sözleşmesi (Madde 42)³¹ uyarınca çocuk haklarının yetişkinlere ve çocuklara öğretilmesi öngörülmüştür. Ancak bu konuda çeşitli kurumların (devlet, eğitim, aile) ihmali olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızda tüm istismar türlerinde "aile gelirinin kötü olması" risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk, çocukların yetişkinlerin hâkim olduğu çalışma dünyasına girmesine neden olan çok önemli bir nedenken, aynı zamanda her türlü örselenme riskini arttırmaktadır.^{6,15} Yaşanılan ekonomik krizlerle birlikte işsizliğin artması, gelir dağılımının bozulması sonucu en yoğun etkiye "aile kurumu" maruz kalmaktadır.³²⁻³³ Bu süreçte çırakların aldığı ücret aileler için önemli hale gelmekte, çalışmamızda da görüldüğü gibi çırağın ücretinin azalması, çocuğun aile içinde beslenme, eğitim alma, barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını olumsuz etkileyebilmektedir. Yoksullukla birlikte ihtiyaçların karşılanamamasının yarattığı engellenmişlik duygusu saldırganlık kaynağı olabilir.^{34,35} Nitekim sosyo-ekonomik durum ile şiddete maruz kalma ilişkisinin incelendiği çalışmalarda düşük aile geliri çalışmamızda olduğu gibi bir risk faktörü olarak belirtilmektedir.^{6,14,16}

Çalışmamızda sigara ve alkol kullananların fiziksel istismar, duygusal istismar ve duygusal ihmale uğrama olasılığı yaklaşık iki kat artmaktadır. Ancak kesitsel nitelikteki bu çalışmada, kesin bir neden sonuç ilişkisine ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle istismara uğramış olan çocuğun madde kullanımına başvurması söz konusu olabileceği gibi, madde kullanımından dolayı istismara uğraması da olasıdır. Literatürde ise her iki duruma ilişkin bilgiye rastlamak mümkündür. Örneğin Hussey ve ark.²⁴ tarafından yapılan çalışmada sigara kullanma olasılığını fiziksel istismara uğramış olma 1.2 kat, cinsel istismara uğramış olma 1.8 kat; alkol kullanma olasılığını fiziksel istismar 1.2 kat, cinsel istismar 1.6 kat; madde kullanma olasılığını ise fiziksel istismar 1.6 kat, cinsel istismara uğramış olmanın iki kat arttırdığı

belirtilmiştir. Alkol kullanan adölesanların ebeveynlerinin daha fazla fiziksel istismar uyguladığı ifade edilmiştir.²⁵ Kuğu ve ark.⁸ tarafından yapılan çalışmada çocukluğunda fiziksel istismara ve ihmale uğrayanlarda

depresyonun, depresyonu olanlar da madde kullanımının daha sık olduğu, istismar ve depresyonun madde kullanımı için risk oluşturabileceği belirtilmiştir.

Tablo 5. Çırakların istismarını etkileyen önemli özellikler

Özellikler	OR (%95 Güven Aralığı)	p
Fiziksel istismar		
Ailenin geliri (kötü)	2.19 (1.45- 3.32)	0.01
Sigara (Kullanmış)	1.95 (1.29- 2.95)	0.01
Duygusal istismar		
Cinsiyet (kız)	2.60 (1.37- 4.93)	0.01
Ailenin geliri (kötü)	2.01 (1.14- 3.60)	0.02
Sigara (kullanmış)	2.55 (1.39- 4.67)	0.01
Alkol (kullanmış)	2.18 (1.12- 4.26)	0.02
Cinsel istismar		
Cinsiyet (kız)	3.78 (1.36- 10.51)	0.01
Ailenin geliri (kötü)	3.81 (1.35- 10.73)	0.01
Duygusal ihmal		
Cinsiyet (kız)	2.73 (1.71- 4.36)	0.01
Ailenin geliri (kötü)	1.60 (1.05- 2.44)	0.03
Sigara (Kullanmış)	1.97 (1.30- 2.98)	0.01
Fiziksel ihmal		
Ailenin geliri (kötü)	2.88 (1.75- 4.76)	0.01
Çırağın haftalık ücreti	1.01 (1.00- 1.02)	0.01

Yapılan çalışmalarda kız ya da erkek cinsiyette olma farklı istismar türlerinde risk faktörü olarak görülmektedir. Erkeklerde fiziksel istismar, kızlarda ise duygusal ve cinsel istismar riski yüksektir.^{16,19,22} Çalışmamızda fiziksel istismar riski cinsiyete göre farklılık göstermezken, kızlarda duygusal istismar ve

ihmale uğrama riski literatüre benzer şekilde erkeklere göre daha yüksektir.

Çalışmamızda cinsel istismara uğrama yönünden kızlar dört kat daha risklidir ve bu bulgu, kızların cinsel istismara maruz kalma oranının erkeklerden daha yüksek olduğu bilgisi ile uyumludur.^{36,37} Literatürde cinsel istismarın, güçlünün zayıf üzerinde kontrol sağlama

araçlarından biri olduğu ve istismarcıların çoğunlukla erkekler olduğu ifade edilmektedir.³⁰ Toplumsal olarak kadının daha güçsüz olduğu görüşü, bu güç ilişkisini destekler niteliktedir.

Çalışmamızda literatürden³⁸ farklı olarak fiziksel istismarı uygulayan kişi ile istismara uğrayan çocuğun cinsiyeti arasında ilişki olmadığı tespit edilirken diğer çalışmalara benzer şekilde istismar uygulayan kişi olarak babaların, fiziksel ve duygusal istismarda annelerin önüne geçtiği görülmektedir.¹² Literatürden²⁴ farklı olarak ebeveynlerin eğitiminin istismarı önlemede farklılık yaratmaması, ebeveynlerin eğitim seviyelerinin genel olarak düşüklüğüyle ilgili olabilir.

Finkelhor ve ark.¹⁶ tarafından yapılan çalışmada bir alanda istismara uğramanın diğer alanlarda da istismara uğrama riskini arttırdığı ifade edilmiştir. Farklı tipte istismara uğrama, sadece fiziksel istismara uğramadan dört kat daha fazla iken cinsel istismara maruz kalan çocukların büyük ölçüde (%86) fiziksel istismara da maruz kaldığı ifade edilmektedir.¹⁹ Çalışmamızda birden fazla istismar türüne maruz kalan çocuk sayısı görece azdır ancak çoklu istismara uğrayan çocuklarda duygusal sorunların da olduğu gelişimsel problemlerin daha çok görüldüğü ve kendine güvende azalmayla birlikte sosyal uyum sorunlarının arttığı yönünde literatürde³⁹ yer alan bilgi, bu çocuklar için istismar yükünün daha ağır olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla istismardan korunma, bu sorunların oluşmadan engellenmesi açısından önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Çırakların yaklaşık dörtte biri ailede istismara uğramakta ve dörtte biri de ihmal edilmektedir. Çocukların cinsiyetinin kız olması, sigara, alkol kullanımı ve aile gelirinin düşüklüğü istismar ve ihmal açısından risk faktörüdür.

Çocuk işçiliğine neden olan yoksulluk, işsizlik gibi yapısal sorunların çözümlenmesi ve şiddet üreten yaşam koşullarının önlenmesi önemlidir. Sosyal çalışmacı ve özellikle birinci basamak sağlık çalışanları tarafından yoksul ailelerin

meslek kazandırmaya yönelik uygulamalara katılımları teşvik edilmeli, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanmaları konusunda danışmanlık yapılmalı ve yapılacak ev ziyaretleri ile aile çocuk ilişkisine katkıda bulunulmalıdır. Ev ziyaretleri ve okul çalışmaları yoluyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik toplumda farkındalığın artırılması ve madde kullanımını önleme konusunda var olan çalışmaların aralıksız sürdürülmesi sağlanmalıdır. İstismarın erken fark edilerek sürmesini önlemeye dönük istismar ve şiddet bildirimlerinin kurum olarak yapılmasını sağlayacak bildirim sistemi oluşturulmalıdır. İstismarın tekrarlanmaması ve etkilerinin kalıcı hale gelmemesi için istismar uygulayan kişilerin tedavi ve eğitimlerinin sağlanması, istismara maruz kalan çocuklara gerekli sosyal yardım ve rehabilitasyon hizmeti verilmesi önerilir.

Çalışan çocukların katıldığı odak grup görüşmeleri ile istismara ilişkin daha derinlemesine bilgi alınabileceğinden, gelecekte aynı içerikli araştırmanın nitel yöntemle de gerçekleştirilmesi ve bunun yanında aile içi istismarın çırakların iş yaşamına ve çalışma koşullarına etkisinin de değerlendirildiği çalışmaların yapılması önerilir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Literatürde çalışan çocukların aile içi istismarıyla ilgili araştırma sınırlı sayıda olduğu için bulgularımızın karşılaştırılmasında farklı içerikli çalışmalarda geçen istismara ilişkin sonuçlardan yararlanılmıştır. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular çırakların ifade ettikleri ile sınırlıdır. Çalışmamız istismara uğramasına rağmen gizli tutma, uygulanan davranışın istismar olduğunu bilememe ya da istismarı olağan sayma durumlarını açıklığa kavuşturamamaktadır. Kesitsel nitelikte olduğu için istismara ilişkin kesin neden sonuç ilişkilerini yeteri kadar ifade etmemektedir. Aile içinde şiddete seyirci olma, aktif olarak şiddet görme kadar önemli olmasına rağmen çalışmamızda değerlendirilmemiş olması çalışmamızın sınırlılıklarındadır.

Kaynaklar

1. ILO Accelerating Action Against Child Labour. Report of the Director-General, International Labour Conference, 99th Session, 2010. Erişim yeri: http://www.ilo.org/global/Themes/Child_Labour/lang--en/index.htm. Erişim tarihi: 10.01.2011.
2. Dayioğlu M. The Impact of Household Income On Child Labour in Urban Turkey. *Journal of Development Studies* 2006; 42(6): 939- 956.
3. TÜİK Çocuk İşgücü Araştırması (2006). Erişim yeri: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=482>. Erişim tarihi: 20.04.2008.
4. Tuttle C. History Repeats itself: Child Labor in Latin America. *Employee Responsibilities and Rights Journal* 2006; 18: 143- 154.
5. Yıldız AN. Çalışan Çocuklar: Sorun ve Çözüm Önerileri. II. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hemşireliği Sempozyumu. Zonguldak: 2001. s. 16- 21.
6. Çıtak B. Çocuk İşçiliği İçin Risk Faktörlerinin Belirlenmesi: Çocuk İşçi ve Okuyan Öğrencilerin Sağlık Durumlarının Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı 2006.
7. Sütoluk Z, Nazlıcan E, Azizoğlu A, Akbaba M. Yüreğir Çıracılık Eğitim Merkezi Öğrencilerinde Depresyon Sıklığı ve Nedenleri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 2005; 23: 23- 26.
8. Kuğu N, Akyüz G, Ersan E, Doğan O. Sanayi Bölgesinde Çalışan Çıracılarda Madde Kullanımı ve Etkileyen Etkenlerin Araştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2000; 1(1): 19- 25.
9. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebepleri Araştırma Komisyonu Raporu (2008) Erişim yeri: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=42880 Erişim tarihi: 30.09.2009.
10. Krug EG. WHO World Report on Violence and Health. Geneva, World Health Organization, 2002. Erişim yeri: http://www.who.int/violence_injury.../violence/world_report/en/ Erişim tarihi:11.02.2008.
11. Güçlü SÖ. Aile İçi Etkileşim: Çocuk ve Şiddet. Çocuk Edebiyatına ve Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları No:48; 2003. s. 243-248.
12. Sunday S, Labruna V, Kaplan S, Pelcovitz D, Newman J, Salzinger S. Physical Abuse During Adolescence: Gender Differences in the Adolescents' Perceptions of Family Functioning And Parenting. *Child Abuse & Neglect* 2008; 32: 5- 18.
13. Tang CS. Corporal Punishment and Physical Maltreatment Against Children: A Community Study on Chinese Parents in Hong Kong. *Child Abuse & Neglect* 2006; 30: 893- 907.
14. Legano L, McHugh MT, Palusci VJ. Child Abuse and Neglect. *Curr Probl Pediatr Adolesc Health Care* 2009; 39(2): 29- 30.
15. The Cycles of Violence: The Relationship Between Childhood Maltreatment and The Risk of Later Becoming a Victim or Perpetrator of Violence, WHO- 2007. Erişim yeri: <http://www.euro.who.int/violenceinj> yeri. Erişim tarihi:12.12.2008.

16. Finkelhor D, Ormrod RK, Turner HA. Re-Victimization Patterns in a National Longitudinal Sample of Children and Youth. *Child Abuse & Neglect* 2007; 31: 479- 502.
17. Kutsal E. Fiziksel Çocuk İstismarının Sosyodemografik Özellikleri ve Milner Çocuk İstismarı Potansiyeli Ölçeğinin Türkiye Geçerliliği. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Sosyal Pediatri Bilim Dalı Uzmanlık Tezi Ankara 2004.
18. Walsh C, MacMillan HL, Jamieson E. The Relationship Between Parental Substance Abuse And Child Maltreatment: Findings From the Ontario Health Supplement. *Child Abuse & Neglect* 2003; 27: 1409-1425.
19. Trocmé F, MacLaurin B, Fallon B. Canadian Incidence Study of Reported Child Abuse and Neglect-2003. Erişim yeri: <http://www.phac-aspc.gc.ca/cm-vee/index.html> - 16k - Erişim tarihi: 27.01.2009.
20. Polat O. Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı, Tanımlar. İçinde Bölüm 2,15. 1. baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık Sanayi ve Ticaret AŞ; 2007.
21. Güzel A, Ocak S, Özkaraca A. İş Kanunları. İçinde Bölüm 3, Bireysel İş Hukukuna İlişkin Kanunlar. 3. baskı. İstanbul: Yazın Matbaacılık; 2008. s. 68- 69.
22. Vranceanu A, Hobfoll SE, Johnson RJ. Child Multi-Type Maltreatment and Associated Depression and PTSD Symptoms: The Role Of Social Support and Stress. *Child Abuse & Neglect* 2007; 31: 71-84.
23. Kacker L, Varadan S, Kumar P. Study on Child Abuse: 2007. India Ministry of Women and Child Development Government of India. Erişim yeri: wcd.nic.in/childabuse. pdf. Erişim tarihi: 12.05.2009.
24. Hussey JM, Chang JJ, Kotch JB. Child Maltreatment in the United States: Prevalence, Risk Factors and Adolescent Health Consequences. *Pediatrics* 2006: 118; 3.
25. Child Maltreatment and Alcohol Fact Sheet Erişim yeri: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/ft_child.pdf Erişim tarihi: 22.10.2012.
26. Fetuga BM. Prevalence, Types and Demographic Features of Child Labour Among School Children in Nigeria. *BMC International Health Human Rights* 2005; 5(1): 2.
27. Chung L, Fernandez S, Ho S. ve ark. Research Study on Workplace Sexual Harassment (2008). Erişim yeri: [http://www.ethicsworld.org/ethicsandemployees/PDF links/sexu](http://www.ethicsworld.org/ethicsandemployees/PDF%20links/sexu). Erişim tarihi: 17.01.2009.
28. KSGM Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması, 2008. Erişim yeri: <http://www.ksgm.gov.tr/tdvaw/anasayfa> - Erişim tarihi: 21.01.2009.
29. Gharaibeh M, Hoeman S. Health Hazards and Risks for Abuse Among Child Labor in Jordan. *Journal of Pediatric Nursing* 2003; 18(2): 140-147.
30. Kellogg N, Menard S. Violence in the Family Members of Children and Adolescents Evaluated for Sexual Abuse. *Child Abuse & Neglect* 2003; 27: 1367- 1376.
31. Çocuk Hakları Sözleşmesi. Erişim yeri: <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=5719> Erişim tarihi: 07.03.2012.
32. Karaman B, Özçalık M. Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir

- Sonucu: Çocuk İşgücü. Yönetim ve Ekonomi 2007; 14(1): 25- 41.
33. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü IV. Aile Şurası Komisyon Raporları 2004, Ankara. Erişim yeri: <http://www.athgm.gov.tr/upload/mce/eskisine/files/aile4.pdf> Erişim tarihi: 16.10.2008.
34. Clark MJ. Nursing İn The Community: Dimensions of Community Health Nursing. 3rd ed. Standford, Connecticut: Appleton- Lange; 1999. p. 888- 907.
35. Ayan S. Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2007; 8: 206- 214.
36. Bassani DG, Palazzo LS, Beria JU ve ark. Child Sexual Abuse in Southern Brazil and Associated Factors: A Population-Based Study. BMC Public Health 2009; 11(9): 133.
37. Molnar BS. Child Sexual Abuse and Subsequent Psychopathology: Results From the National Comorbidity Survey. American Journal of Public Health 2001; 91(5): 753.
38. Figueiredo B, Antonia B, Carla P, Maia A, Fernandes E. History of Childhood Abuse in Portuguese Parents. Child Abuse & Neglect 2004; 28(6): 671- 684.
39. Shin HS, Edwards, EM, Heeren T. Child Abuse and Neglect: Relations to Adolescent Binge Drinking in the National Longitudinal Study of Adolescent Health (AddHealth) Study. Addictive Behaviors 2009; 34: 277- 280.